

KNJIŽEVNOST KOT
MORALNI OPOMIN –
ŽIVALSKÉ ZGODBE MARIE
VON EBNER-ESCHENBACH

Irena Samide

»Če hočete, da vam bodo mačke priznale govorniški dar, se morate naučiti mijavkati.«^{1,2} Tako bi lahko morda parafrazirali enega številnih aforizmov najvidnejše avstrijske avtorice 19. stoletja, baronice Marie von Ebner-Eschenbach, ki je svoje komprimirane prebliske leta 1880 z velikim uspehom izdala tudi v samostojni knjižici (Strigl 2016: 242). Zlasti zaradi kompatibilnosti z digitalnimi formati doživlja žanr aforizmov danes pravo renesanso, kar vsaj malo pomaga tudi avtorici, za katero se je še leta 2015 zdelo, da celo v Avstriji že začenja toniti v pozabo (Moritz 2015). V slovenščino ni žal prevedeno niti eno njeno besedilo, zato je pri nas malone neznana,³ pa četudi njeni aforizmi, med katerimi je mdr. tudi znani: »Pametna ženska ima milijone naravnih sovražnikov – vse neumne moške« (Ebner-Eschenbach 1893: 28), nikakor niso edini razlog, da si jo поблиže ogledamo. Dejstvo, da se njene letnice rojstva in smrti (1830–1916) povsem ujemajo z letnicami avstrijskega vladarja Franca Jožefa I., nekako ne more biti zgolj naključje. Marie von Ebner-Eschenbach je prava pričevalka 19. stoletja, razpeta med različnimi političnimi, kulturnimi in literarnimi gibanji: pozdravila je meščansko revolucijo, bila pa je zgrožena nad njeno brutalnostjo (Strigl: 14); želela si je ustavnih reform, po drugi strani je verjela v moč in pomen monarhije; ostro je kritizirala plemišstvo, obenem pa verjela v njegovo častno poslanstvo. Bila je aristokratinja, pa vendarle velja za eno glavnih predstavnic avstrijskega meščanskega realizma, marsikatera tematika in način, kako se je je lotila, pa jo pripelje tudi do vrat naturalizma. Podpirala je borke za žensko emancipacijo, toda javno se k njim ni hotela prištevati – podobno kot denimo Lou Andreas Salomé (1861–1937), še ena markantna osebnost s preloma stoletja, s katero sta se večkrat srečali: Lou je bila očarana nad njeno karizmo in »temeljnim

bistvom« (Andreas Salomé 1851: 66). Hotela je postati ženski Shakespeare 19. stoletja (Strigl 2016: 14), nato pa se je zadovoljila s proznimi žanri, novelami, pripovedmi in romani, od katerih so najbolj znani *Božena*, *Das Gemeindekind* [*Občinski otrok*] ter *Lotti, die Uhrmacherin* [*Lotti, urarka*], pri čemer pa se je lotevala tudi tabuiziranih tem: posilstva, utesnjenosti ženske v na videz popolnem zakonu, samomora, marsičesa, kar je v klerikalni Avstriji naletelo na odkrito ali prikrito neodobranje. In prav v vseh svojih delih izkazuje socialni čut in daje glas tistim, ki ga v družbi nimajo: ljudem na robu družbe, otrokom, kmetom, delavcem, živalim. Sodobniki niso mogli prezreti njenega izvrstnega opazovalnega daru, pripovedne moči in smisla za dramatičnost, pa tudi ne njenega etičnega zamaha, ki ji je ob prelomu stoletja 1900 prinesel etiketo nesporne moralne avtoritete (Strigl 2016: 15). Slavili so jo kot vodilno prozno avtorico tistega časa, leta 1899 ji je avstrijski cesar podelil najvišje avstrijsko odlikovanje, častni križ za umetnost in literaturo, leta 1900 pa je kot prva ženska dobila tudi častni doktorat Univerze na Dunaju – to je bilo le tri leta po tem, ko je ta (pa še to ne prav na široko) odprla vrata tudi študentkam (Kramberger et al. 2018: 6).

Če so v ospredju intenzivnejših znanstvenoraziskovalnih prizadevanj zadnjih let (Strigl 2016; Piok et al. 2018) poleg dramskih del predvsem njena biografija ter vpetost v prijateljske in kolegialne mreže, se pričujoči prispevek osredotoča na avtoričine živalske zgodbe in opozarja na kritično noto, s katero se avtorica loteva tradicionalnega, močno hierarhično ustrojenega razmerja med človekom in živaljo. S tem se prispevek umešča na široko področje t. i. živalskih študij,⁴ kar Ulrike Tanzer v svo-

1 Prispevek je nastal v sklopu raziskovalnega programa Medkulturne literarnovedne študije, št. P6-0265, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

2 V izvorniku: »Die Katzen halten keinen für eloquent, der nicht miauen kann« (Ebner-Eschenbach 1893: 75).

3 Podobno usodo je v Sloveniji doživel še en veliki avstrijski avtor nacionalnega pomena, Franz Grillparzer (prim. Samide 2014), ki mu je Eschenbach posvetila tudi knjigo *Meine Erinnerungen an Grillparzer* [*Moji spomini na Grillparzerja*].

4 Za termine *animal studies*, *human-animal studies*, *cultural animal studies* ter *critical animal studies* terminologija v slovenščini še ni povsem ustaljena. Medtem ko Čeh Steger (2012: 206) uporablja termin »animalistične študije« in ga po njej povzemajo tudi nekatere druge raziskovalke, npr. Badalič (2022), zlasti kadar je govora o kritičnih animalističnih študijah, pa se denimo Kernev Štrajn (2007: 50) in Harlamov (2016: 78) odločata za »živalske študije«, ki ga uporabljam tudi sama, po analogiji *kulturnih*, *postkolonialnih*, *medijskih* in drugih študij. Tehnico za tako odločitev je dokončno prevesil vpogled v Slovar sopomenk sodobne slovenščine (<https://viri.cjvt.si/>), kjer je pri izrazu »animalističen« uradno sicer dodana zgolj sopomenka »živalski«, uporabniki pa so nato predlagali še »zverinski«, »prvinski«, »bestialen« in »poživinjen« (citirano 15. 6. 2023), kar priča o tem, da ima izraz »animalističen« na splošno vendarle bolj negativno konotacijo.

jem pregledu dosedanjih raziskav o avtorici izpostavlja tudi kot enega pomembnih dezideratov (Tanzer 2018: 226–227).

Slika 1: Karl von Blaas: Marie Freifrau von Ebner-Eschenbach v starosti 43 let (1873)

ŽIVALI KOT LITERARNI PROTAGONISTI

Ko je leta 1974 anonimni avtor pod psevdonimom Charles Phineas v znanstvenem članku ironično napovedal, da bo kmalu prišel čas, ko bo zgodovina skrbi za hišne ljubljence postala ena najpriljubljenejših tem zgodovinske vede (1974: 383), je hotel s tem zgolj potožiti, kako zelo absurdni so najnovejši trendi, med katere spadata denimo tudi zgodovina spolov in vsakdanjega življenja – in da zato ne bi bilo nič čudnega, če bi tudi domače živali postale legitimni objekti raziskovanja. Za kako verodostojno se je izkazala njegoa ironična napoved, pričajo študije, ki se v zadnjih desetletjih z resnim teoretskim razmislekom posvečajo živalim, njihovi vlogi v zgodovini, družbi, umetnosti in znanosti, odnosu med človekom in živaljo, seveda pa tudi številnim širšim vprašanjem s področja etike, ekologije, pravic živali ipd. Prav z ekokritiko so morda tudi najtesneje povezane, obenem pa pripadajo, tako »kot večina modernih teoretskih smeri [...] posthumanistični teoretični (in etični) drži« (Harlamov 2016: 78). Kot ugotavlja Neva Šlibar v pričujočem zborniku (Šlibar 2023), so živalske študije tudi na področju literarne vede v vzponu in segajo precej dlje in globlje od preučevanja vloge, ki jo igrajo hišni ljubljenci oz. živali družabnice, kot bi morda lahko poimenovali v angleščini že uveljavljen izraz *companion animal* (Serpell 2010: 133–135; Haraway 2003, 2008), tj. živali, ki jih imamo bolj iz emocionalnih, socialnih in rekreativnih kot iz ekonomskih razlogov. Danes tako opažamo, da v literarnih delih mrgoli najrazličnejših živali, da pa jih je bila velika večina doslej povsem spregledanih (Borgards 2016: VII) in jim le redko pripade vloga protagonistov (Šlibar 2023: 255).

Tudi zato se bomo v pričujočem prispevku posvetili trem zgodbam Marie von Ebner-Eschenbach, v katerih imajo živali glavno in naslovno vlogo: *Ščinkavec*, *Špicinja* in *Krambambuli*. Zaradi njihove priljubljenosti med (večinoma avstrijskim) bralstvom so vse tri pripovedi, ki so sicer prvotno

izšle v treh različnih zbirkah,⁵ bile že leta 1931 prvič izdane v samostojni knjižici z naslovom *Živalske zgodbe*, ki je do danes doživela že ničkoliko novih izdaj. S svojo za tisti čas nikakor ne samoumevno senzibilnostjo za stiske in strahove vseh živih bitij je Ebner-Eschenbach nenehno opozarjala na krivice v družbi, seveda pa njenega pogleda ne moremo povsem izvzeti iz časa in prostora, v katerem je živela, in ga zato tudi ne moremo meriti zgolj z današnjimi vatli. Njena perspektiva je tako večinoma še vedno antropocentrična, tj. vezana na človekovo perspektivo zaznavanja živali,⁶ kar se ne kaže le pri obravnavi glavnih živalskih junakov, temveč tudi v nekaterih drugih, bolj mimobežnih elementih. Če bi tako denimo po uvodnem aforizmu, ki izvrstno opisuje dominanten in samosvoj značaj mačk, sklepali, da je bila Marie von Ebner-Eschenbach ljubiteljica mačk, bi se zmotili. Kot otrok se jih je celo bolešno bala, trpela je za t. i. ailurofobijo, ki se je pri pogledu na mačke izrazila v telesnih simptomih, kot so kurja polt, ledenomrzle roke, tresavica po vsem telesu (Strigl 2016: 256), pa tudi pozneje do njih nikoli ni razvila kakšne posebne simpatije. V popotnih pismih iz Rima, ki so izhajali v visokonakladnem nemškem družinskem listu *Gartenlaube*, se tako denimo priduša, da uživajo mačke nesorazmerno velike privilegije, sploh v primerjavi z osli in konji: »V vsem Rimu še nisem videla nobenega veselega osla in nobene žalostne mačke!« (Ebner-Eschenbach 1996: 520)

Tudi v miniaturni *Ščinkavec*⁷ se deklica Pia, ki se bori za življenje ptička, padlega iz gnezda, le s težavo otrese domače črne mačke, »zverine«, ki se kot »žametna kača« na svojih »elastičnih tacah« prikrade »z neslišnim

5 *Krambambuli* je izšla leta 1883 v zbirki *Dorf- und Schloßgeschichten* [Vaške in grajske zgodbe], *Der Fink* [Ščinkavec] leta 1897 v zbirki *Alte Schule* [Stara šola], *Die Spitzin* [Špicinja] pa leta 1901 v zbirki *Aus Spätherbsttagen* [Iz poznojesenskih dni].

6 O treh osrednjih ovirah, s katerimi je soočen »vsak poskus mimetičnega prikaza živalskega pogleda na svet«, antropocentričnostjo, antropomorfičnostjo in nepoznavanjem živalskih načinov zaznave, govori v svojem prispevku tudi Neva Šlibar (Šlibar 2023: 255).

7 Vse tri živalske zgodbe navajam po izdaji iz leta 1983 (Ebner-Eschenbach 1983) in jih označujem z okrajšavami Š (*Ščinkavec*), ŠP (*Špicinja*) ter K (*Krambambuli*), vsakokrat z ustrezno oznako strani.

korakom« (Š: 155–156) skozi režo vrat. Mladega ščinkavca je deklica sicer poprej morala rešiti izpod šape domačega psa Luxa in čeprav na začetku zgodbe sočno ozmerja tudi njega, ki se, »nesrečnež« (Š: 152), preveč vneto posveti padlemu ptičku in ga ob tem morda nevede tudi poškoduje, to v ničemer ne skazi njunega ljubečega odnosa. Ta se mdr. kaže v Luxovi zaupljivi gesti, ko ji na ramo položi smrček, in njegovem »nasmehu« (Š: 153), ki ga sproži Pia z (na videz močno) brco, s katero ga odžene proč. Posledica avtoričinega antropocentričnega pristopa, podkrepljenega s subjektivno izkušnjo, je, da tudi ona vzpostavlja hierarhijo živalskega kraljestva – kar pa je ne nazadnje tudi v sozvočju s paradigmo njenega (in ne le njenega) časa: človek je udomačil živali zato, da mu pomagajo preživeti, ga spremljajo pri lovu in športu ali pa so vsaj njegovi zvesti družabniki (Bauer 1997: 131; Zelinger 2018); vse živali, ki teh kriterijev ne izpolnjujejo, tako tudi ne morejo biti na isti hierarhični prečki. Dovolj zgovorno je že samo dejstvo, da je maček zgolj »zver« (Š: 155), pes pa ima svoje unikatno – in obenem zelo simbolično – ime, Lux (tj. luč, svetloba), povsem različne so tudi njune primarne značajske lastnosti: pes je »nevzgojen« (Š: 152), ob tem tudi naiven, neveden in igriv, vendar brez zlih namenov, medtem ko maček potuhnjeno preži na priložnost, ko bo lahko planil na ptička v dekličinih rokah.

Toda v središču zgodbe nista ne maček in ne pes, temveč ptiček, ščinkavec. Deklica Pia, ki jo domača kuharica prepriča, da ptička zaradi poškodbe čaka zanesljiva smrt, se s težkim srcem odloči, da mu bo vsaj enkrat omogočila tisto, kar mu pomeni največ: letenje. Tako ga odnese na grajski stolp, kjer ga pogumno spusti v zrak. Suspenz, ki ga z učinkovitimi pripovednimi sredstvi in filmskim pripovedovanjem, ki gradi na kratkih scenah, nazornih prostorskih opisih in stopnjevanju dramatičnosti, večje pričara avtorica, je popoln: Namesto pričakovanega bridkega padca ščinkavček namreč poleti – in to naravnost v naročje svoje ščebetajoče mame, ki ga že zaskrbljeno išče. Bližajoča se katastrofa, ki jo je borba z nevarno mačjo zverino le še dodatno podžgala, se hipoma prelevi v (priznajmo, nekoliko kičast) romantičen razplet: »Rešen je

pred teboj, pred vsemi svojimi sovražniki, pri svoji mami je,« dekllica še zabrusi hišnemu mačku. In to še ni vse: Ob snidenju mame in ptička se Pia zave, da je ptiček zdaj srečnejši od nje, ki je mamo izgubila že zelo zgodaj: »Kako je to, že dolgo ni vedela ... Takrat je bila še tako majhna ... toda kako čudovito mora biti to za ptička – in za otroka.« (Š: 159) S pomočjo doživljenega govora,⁸ ki pričara večjo avtentičnost in verodostojnost, tako avtorica zgodbo pripelje do še enega emocionalnega vrhunca, v katerem opozori na pomen materinske ljubezni. S tem pa *Ščinkavec* ni več le zgodba o deklici, ki reši ranjenega ptička, in tudi ne le zgodba o ljubečem odnosu med deklico in psom, temveč obenem zgodba o materinski ljubezni in odsotnosti te. Avtorica, ki sama ni imela otrok, je sicer večkrat poudarjala, da je povezava med umetnikom in njegovim delom večja, kot je biološka vez med materjo in otrokom (Strigl: 110), po drugi strani pa v njenih zgodbah pogosto nastopajo sirote ali polsirote, tako da se ne moremo otresti občutka, da je tudi tako predelovala izgubo svoje mame: »Moja sestra Friederike je bila stara 14 mesecev, jaz pa 14 dni, ko je najina mama umrla,« začne svojo avtobiografijo *Moja otroška leta* (Ebner-Eschenbach 1961: 12). Težko bi našli bolj učinkovit, bolj pretresljiv začetek neke knjige.

Tudi v zgodbi *Špicinja* ima poleg psičke pasme špic glavno vlogo fant po imenu Provi, ki je odraščal kot sirota, najdenček in nebodigatreba, in je zato – drugače kot dekllica Pia, ki prihaja iz urejenega in zaščitenega plemiškega okolja – v boju za golo preživetje razvil skrajno neobčutljivost. Prav psička ga nazadnje s svojo pasjo naivnostjo in dobroto slednjič pripelje nazaj v družbo in sproži pri njem kanček človečnosti. Fant namreč odrašča v silno surovem okolju, v katerem velja zgolj sila udarca, moči, prevlade nad šibkejšim – pa naj bo to otrok, žena ali pa, kar je v

zgodbi še posebej izpostavljeno, nebojgljena žival, na milost in nemilost prepuščena nedoumljivi krutosti in brezobzirnosti človeških bitij: nje ne mladičke s slastjo in huronskim krohotom utapljuje v reki, njo brcajo in pohabijo. Provi, ki pri vsem tem voljno sodeluje, pokaže prve znake sočutja šele v trenutku, ko mu umirajoča psica – sam ji je zadal smrtne rane – zaupa svojega komaj rojenega mladička. Njena slepa zaupljivost ga tako slednjič privede do tega, da izreče stavek, ki mu dotlej še nikoli ni šel iz ust: bogato sovaščanko prosi za mleko, ki bo nahranilo nebojgljenega mladička. Psičkina brezpogojna ljubezen, vdanost in vera v dobro – lastnosti, ki jih v svojem življenju še ni izkusil in so mu zato povsem tuje – sprožijo pri Proviju samospoznanje in prikličejo njegov prvi socialni vzgib: »To je bil prelom v človeškem srcu in človeški usodi« (ŠP: 150), avtorica optimistično zaključi zgodbo.

Ebner-Eschenbach je pri opisovanju tako Provijevega življenja in doživljanja kot vedenja psičke izrazito nesentimentalna: drugega za drugim niza stvarne opise (zunanjega) dogajanja, vzdržuje se komentarjev z vsevedne perspektive. Zaveda se, da z golim moraliziranjem pri bralcih ne bi dosegla takega učinka, kot ga prav s tem jedrnatim, skorajda faktografskim opisovanjem krutega odnosa do živali. Pri slikanju psičkine perspektive ji tako ne gre primarno za dejanski vpogled v njeno notranje doživljanje, saj to ostaja ves čas statično in površinsko, toliko bolj prepričljiva (in kritična) pa je zato pri opisovanju človeške narave, ilustriranju človekovega odzivanja in v končni fazi spreminjanja.

Drugače, precej bolj kompleksno, je pasja narava prikazana v njeni zagotovo najbolj znani živalski zgodbi *Krambambuli*, ki je bila v 20. stoletju v avstrijskih gimnazijah pogosto na seznamih obveznega čtiva, do propada Avstro-Ogrske so jo tako prebiral tudi nekateri slovenski gimnazijci.⁹

⁸ Vzporedno s terminom *doživljeni govor* (nem. *erlebte Rede*) predlaga Alojzija Zupan Sosič (Zupan Sosič 2015: 187–189) po analogiji s francosko, angleško, hrvaško in srbsko literarno vedo tudi izraza »prosti odvisni govor« oz. »polpremi govor«, v svojem članku pa poleg tega zelo nazorno pojasnjuje razlike med monologom, notranjim monologom, doživljenim govorom in tokom zavesti.

⁹ V letnih poročilih klasičnih gimnazij v Ljubljani, Mariboru in Celovcu je Marie von Ebner-Eschenbach poimensko omenjena šestkrat (Samide 2012: 211), zgodba *Krambambuli* pa se pojavi leta 1916 v izvestju ljubljanske klasične gimnazije. Dijaki 8., tj. maturitetnega razreda, so pri pouku nemščine pisali spis z naslovom *Die Psychologie der Tierseele in Ebner-Eschenbachs*

V nenavadnem naslovu, ki pri slovenskem bralcu ne vzbudi nobene asociacije, se sicer razkriva v nemškem prostoru še danes znana alkoholna pijača intenzivne rdeče barve iz izvlečka brinovih jagod, v zgodbi pa je 12 steklenic te pijače dovolj, da je divji lovec, zlikovec in vagabund, ki ga vaščani poznajo pod vzdevkom Rumeni, na začetku zgodbe pripravljen revirskemu lovcu Hoppu prepustiti svojega istoimenskega psa; ta je sodeč po opisu popolna reinkarnacija predstave o plemenitem lovskem psu. Po dveh mesecih brutalne dresure lovcu uspe streti Krambambulijevo prvobitno navezanost, pes sprejme Hoppa za novega gospodarja in postane torišče in ponos njegovega življenja. Uglajenega psa cenijo tudi v bližnji in daljni okolici, tako da si ga grofica – še vedno smo v poznofeudalni družbi – izprosi za rojstnodnevno darilo soprogu. Hopp, prepričan v pasjo lojalnost, ji ga na videz dobrohotno odstopi, vendar pes nikakor ni pripravljen še enkrat zamenjati gospodarja: po večtedenskem neuspešnem obvladovanju njegove upornosti ga obupani grof slednjič pusti zbežati nazaj k Hoppu. Ta mimobežni pripetljaj ni le dokaz pasje zvestobe, temveč tudi izvrstno pokaže, kako so pse v tistem času obravnavali kot stvar, kot osebno lastnino, ki jo lahko po mili volji posojaš ali podarjaš. Kmalu zatem postreže zgodba z novim, tokrat usodnejšim zapletom. Ker so se v gozdovih preveč udomačili divji lovci, se Hoppov nadrejeni, grajski nadgozdar, odloči za stroge ukrepe. Pri tem brez kakršnegakoli občutka do sočloveka brezkompromisno fizično brutalno obračunava z vsemi, ki so na družbeni lestvici pod njim: tako z otroki, ki si skušajo z rabutanjem potolažiti lakoto, kot z ženskami, ki nabirajo dračje za zimo. Ker se ob tem loti tudi ljubice Rumenega, se mu ta nazadnje prav tako brutalno maščuje in ga umori. V tem trenutku se zgodba dramatično zaostri: Hopp in Rumeni, ki ga je Hopp tik pred tem razkrinkal kot morilca, si stopita naproti v dvoboju na življenje in smrt. V pretresljivi, dramaturško in pripovedno sijajno izpeljani dilemi, v kateri se znajde pes,

Krambambuli [Psihologija živalske duše v Krambambuliju Marie von Ebner-Eschenbach]. Zasluge za tak naslov je imel profesor nemščine Johann/Janez Krajec, ki so ga zaradi številnih mobilizacij na gimnazijo prerazporedili z idrijske realke (Jahresbericht 1916: 11 in 21).

se Krambambuli nazadnje odloči za svojega nekdanjega gospodarja in z ljubečim skokom posredno povzroči njegovo smrt. Hopp njegovo dejanje tolmači kot izdajo. Sam mu sicer ne zmore zadati milostnega strela, vendar se mu brez pomisleka odreče in ga nažene proč. Pes vdano sprejme naloženo usodo, se nekaj časa sicer še potika okoli Hoppove hiše, vendar mu lovec neusmiljeno zapira okna in vrata. Ko Hopp obžaluje svoje dejanje, je že prepozno: pes se, sestradan in premražen, z zadnjimi močmi privleče do hišnih vrat in umre.

Perspektiva, v kateri Ebner-Eschenbach slika pasji značaj, se precej razlikuje od idilično-didaktičnih podob, kakršne je ponujalo družinsko časopisje 19. stoletja. Tu nikakor ne gre za (zgolj) ganljivo sentimentalno pripoved, temveč za tragično zgodbo, ki za protagonista postavlja lovskega psa. Pes – brez krivde kriv – se namreč dejansko znajde v tragičnem konfliktu, saj prave rešitve zanj ni. Če bi se postavil na stran trenutnega gospodarja, bi se izneveril svojemu osnovnemu instinktu, ki od njega zahteva absolutno zvestobo. V trenutku, ko se – z vidika trenutnega gospodarja in t. i. civilizirane družbe – odloči napačno, tj. sledi svojemu prvinskemu nagonu in se postavi na stran prvega gospodarja, ne da bi se ob tem oziral na njegovo mesto na družbeni hierarhični lestvici, podpiše svoj poraz.

Ebner-Eschenbach ob tem z novimi, modernejšimi pripovednimi postopki, tu velja omeniti zlasti njene dramaturško zelo izpiljene prizore ter večšo uporabo doživljenega govora, ne slika le specifičnosti živalske narave, temveč subtilno kritizira tudi visoko družbo. Ob pozornejšem pogledu se namreč razkrije, da v zgodbi ne gre za črno-belo slikanje dobrega in zla. Moralno izrazito sporen je najprej Hoppov nadrejeni, nadgozdar, ki bi moral glede na svoj družbeni status poosebljati odgovornost, preudarnost in pravičnost: v silni želji po discipliniranju divjih lovcev gre mnogo predaleč, saj neusmiljeno kaznuje vse vaščane, ki si drznejo minimalno prestopiti meje dovoljenega, zato so simpatije bralca, pa tudi pripovedovalca, pri njegovem umoru vsekakor bolj na

strani Rumenega. Tudi pasje odločitve za prvotnega gospodarja bralec ne more obsojati: pes ne moralizira in se ne ozira na njegov družbeni status, na status izobčenca, temveč mu zgolj izkaže svojo nagonsko pripadnost in zvestobo, s tem pa tudi v bralcu (nehote?) sproži vprašanje moralne dileme. Rumenega družba tretira kot zlikovca, obstranca, ki ne spoštuje ustaljenih norm in družbenih pravil, Hoppova moralna vrednost pa je na prvi pogled nesporna: ima jasen družbeni status, ve, kaj je prav in kaj narobe, spoštuje svojega nadrejenega in s psom je vzpostavil ljubeč odnos. Pa vendar: ta ljubeč odnos je nastal šele po dveh mesecih brutalne dresure, krute vzgoje s krepelom, bodečo ovratnico in verigo. Tudi njegovega počlovečenja psa do te mere, da ob tem povsem zanamari svojo ženo, mu bržkone ne moremo šteti v prid – še zlasti ne zato, ker ne poprej in ne po domnevni veleizdaji niti za trenutek ne podvomi o nečloveških metodah, s katerimi psu dokazuje, kdo je tu gospodar. Ali ne kaže s takim odnosom do psa, da se *moralno* morda ne razlikuje pravdosti od Rumenega? Na začetku zgodbe pripovedovalec »prizna«, da se vagabund od psa nikakor ni ločil »z lahkim srcem«, temveč s »tresočimi rokami« (K: 118). Hopp po drugi strani pa v resnici nikoli ne spozna – in prizna – svoje zmote glede ravnanja s psom; za njim zgolj resignirano žaluje in se spominja »najboljših trenutkov« svojega življenja (K: 134). S tem ko Hopp psu povsem neracionalno očita, da je paktiral z morilcem (K: 131), je tako zelo ujet v svojo antropocentrično podobo sveta, da nikakor ni sposoben razumeti psa v njegovem vedenju – pa čeprav sam verjame, da ga ima rad. Toda ta t. i. ljubezen je prav zaradi njegovega egoističnega razumevanja narave ljubezni obsojena na propad. Do Krambambulija čuti neko naivno slo po posedovanju, prevladi, brez refleksije, kaj se v psu dogaja. Dejanska tema zgodbe so tako oblastni odnosi v neki še vedno fevdalni družbi (Bauer 1997: 139–141). Edini zares lojalen, pošten in človeški v tej zgodbi je pes – in prav on postane žrtev.

SKLEP

»Ko govorijo ljudje o živalih, govorijo o sebi. Ko ljudje, medtem ko govorijo o živalih, govorijo o ljudeh, postanejo neprevidni. Zato je ta tema s sociološkega vidika tako zanimiva,« pravi Silvia Bovenschen (1983: 6). In prav to velja tudi za živalske zgodbe Marie von Ebner-Eschenbach. Čeprav so naslovni junaki zgodb živali in je dogajanje osredotočeno nanje, gre v njenih zgodbah primarno vendarle za ljudi: v revirskem lovcu Hoppu, na videz brezčutnem Proviju in deklici Pii so živali premaknile srce in/ali vest, sprožile v njih še nikoli doživeta ali že zdavnaj pozabljena čustva in tako pripomogle k njihovemu moralnemu izboljšanju – ali vsaj postavile nastavke zanj. Avtorica, ki je bila kljub svojim naprednim idejam, realističnim, včasih tudi naturalističnim opisom dogajanja in izostrenemu socialnemu čutu ujeta v poznofevdalni aristokratski milje 19. stoletja, se sicer ni zavzemala za strukturne ali revolucionarne družbene spremembe in zato kritiki ni izpostavljala družbenega reda kot takega, temveč moralnost in značaj njegovih protagonistov.

S svojimi presunljivimi živalskimi zgodbami o zvestem Krambambuliju, nesrečni psički in nebogljenem ščinkavcu je Marie von Ebner-Eschenbach tako posegla v stoletja samoumevno hierarhijo med človekom-gospodarjem in živaljo, ki mu je prepuščena na milost in nemilost, in s tem postavila pod vprašaj dolgoletne ustaljene vrednostne vzorce. Kljub temu, da v svojih zgodbah daje eksplicitno glas tudi živalim, pa sta njeno pripovedovanje in opisovanje še vedno (nehote) zavezana antropocentrizmu, saj je vse obnašanje živali interpretirano s človekove perspektive. Po drugi strani pa je, zlasti v zgodbi *Krambambuli*, že opaziti kritiko antropomorfizacije, kakršna je razvidna iz odnosa med revirskim lovcem Hoppom in njegovim psom. Tako lahko v njenih zgodbah vidimo tudi že korak na poti do večje ozaveščenosti, kritičnega razmisleka in temeljno drugačnega pogleda na medsebojno povezanost, vplivanje in sooblikovanje človeka in živali, na kar opozarjajo sodobne živalske študije. Predvsem pa je pomemben njen etični in moralni postulat, ki

mu je bila zavezana tako v življenju kot pisanju: trdno je bila namreč prepričana, da lahko k izboljšanju družbe prispeva prav vsak posameznik, ki se obrne vase in kritično pretrese način svojega delovanja in mišljenja, prisluhne šibkejšim in podeli glas vsem živim bitjem.

VIRI IN LITERATURA

- ANDREAS-SALOMÉ, Lou (1951): *Lebensrückblick. Grundriß einiger Lebenserinnerungen*. Wiesbaden: Insel.
- BADALIČ, Tanja (2022): »Tistega dne sem sklenil, da postanem rešitelj kanarčkov«: Reprezentacije nečloveških živali v noveli *Jonko* Mateja Bora. V: *Jezik in slovstvo*, let. 67, št. 1–2, str. 125–137.
- BAUER, Werner M. (1997): Falsche Analogie. Vermenschlichung und Säkularisation in den Tiergeschichten der Marie von Ebner-Eschenbach. V: STRELKA, Joseph, P. (ur.): *Des Mitleids tiefe Liebesfähigkeit: zum Werk der Marie von Ebner-Eschenbach*. Dunaj: Lang, str. 121–143.
- BORGARDS, Roland (2016): Vorwort. V: BORGARDS, Roland (ur.): *Tiere. Kulturwissenschaftliches Handbuch*. Stuttgart: Metzler, str. VII–VIII.
- BOVENSCHEN, Silvia (1983): Tierische Spekulationen. Bemerkungen zu den kulturellen Mustern der Tier-Projektionen. V: *Neue Rundschau*, let. 94, št. 1, str. 5–28.
- ČEH STEGER, Jožica (2012): Ekologizacija literarne vede in ekokritika. V: *Slavistična revija*, let. 60, št. 2, str. 199–212.
- EBNER-ESCHENBACH, Marie von (1893): *Gesammelte Schriften. I. Band. Aphorismen, Parabeln, Märchen und Gedichte*. Berlin: Paetel.
- EBNER-ESCHENBACH, Marie von (1983): *Novellen und Tiergeschichten*. Steyr: Wilhelm Ennsthaler.
- EBNER-ESCHENBACH, Marie von (1996): *Tagebücher V. 1898–1905. Kritische Texte und Deutungen*. Tübingen: Niemeyer.
- EBNER-ESCHENBACH, Marie von (1961): *Meine Kinderjahre. Biographische Skizzen*. München: Nymphenburger Verlagshandlung.
- HARAWAY, Donna (2003): *The Companion Species Manifesto. Dogs, People, and Significant Otherness*. Chicago: Prickly Paradigm Press.
- HARAWAY, Donna (2008): *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- HARLAMOV, Aljoša (2016): Podobe živali v poeziji Daneta Zajca: hibridizacija ter razpad subjekta njegovega jezika. V: *Jezik in slovstvo*, let. 61, št. 1, str. 77–87.
- JAHRESBERICHT des k. k. I. Staatsgymnasiums zu Laibach (1916). Laibach: Verlag des k. k. I. Staatsgymnasiums.
- KERNEV ŠTRAJN, Jelka (2007): O možnosti ekokritiškega pogleda na tematizacijo »ne-človeške subjektivnosti« v literaturi. V: *Primerjalna književnost*, let. 30, št. 1, str. 39–54.
- KRAMBERGER, Petra/SAMIDE, Irena/ŽIGON, Tanja (2018): Statt einer Einleitung: Über die Frauen, die sich getraut haben, ihren Träumen zu folgen. V: KRAMBERGER, Petra/SAMIDE, Irena/ŽIGON, Tanja (ur.): *Frauen, die studieren, sind gefährlich. Ausgewählte Poträts slowenischer Frauen der Intelligenz*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, str. 5–11.
- MORITZ, Rainer (2015): Der Adel der Seelen. Unbefangenheit und Weltläufigkeit: Ein Plädoyer für Marie von Ebner-Eschenbach. V: *Die Welt*, let. 70 (30. oktober). <https://www.welt.de/148272076> (citirano: 15. 06. 2023).
- PHINEAS, Charles (psevd.) (1974): Household Pets and Urban Alienation. V: *Journal of Social History*, let. 7, št. 3, str. 338–343.
- PIOK, Maria/TANZER, Ulrike/WALDNER, Kyra (2018): *Marie von Ebner-Eschenbach. Schriftstellerin zwischen den Welten*. Innsbruck: Innsbruck University Press.
- SAMIDE, Irena (2014): Der gymnasiale Lektürekanon in Slowenien in der Zeit der Habsburger Monarchie: Aufstieg und Fall von Franz Grillparzer. V: *Primerjalna književnost*, letn. 37, št. 1, str. 87–107.
- SERPELL, James (2010): Companion Animals. V: BEKOFF, Marc (ur.): *Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare*. Zv. 1. Santa Barbara/Denver/Oxford: Greenwood Press.
- SOSIČ ZUPAN, Alojzija (2015): Govor v sodobnem slovenskem romanu. V: *Slavistična revija*, let. 63, št. 2, str. 183–195.

- STRIGL, DANIELA (2016): *Berühmt sein ist nichts. Marie von Ebner-Eschenbach. Eine Biographie*. Dunaj: Residenz Verlag.
- ŠLIBAR, Neva (2023): Pisati ptice. K opolnomočenju živali v sodobnem nemškem romanu? V: JERŠE, Sašo/GABER, Mateja (ur.): *Človek, žival*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, str. 255–264.
- TANZER, Ulrike (2018): Zum Stand der Ebner-Eschenbach-Forschung. V: PLOK, Maria/TANZER Ulrike/WALDNER, Kyra (ur.): *Marie von Ebner-Eschenbach. Schriftstellerin zwischen den Welten*. Innsbruck: Innsbruck University Press, str. 220–228.
- ZELINGER, Amir (2018): *Menschen und Haustiere im Deutschen Kaiserreich: Eine Beziehungsgeschichte*. Bielefeld: Transcript.

SEZNAM SLIK

Slika 1: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Blaas_-_Marie_von_Ebner-Eschenbach.jpg (citirano 23. 7. 2023).